

Om den Halvøe eller Peninsel Jylland.

Den Halvøe eller Peninsel Jylland, som i fordum Tid blev kaldet Cimbrien, og var de Gamle bekiendt under Navn af Cherfonesus Cimbria, adskilles fra Holsteen ved Eiderstrømmen og Levensaae, og ligger imellem Østersøen og Nordsøen, Længden regnes fra Eiderstrømmen indtil Enden af Skaunhorn at være 52 Mile, og Breeden fra Bouberg til Næsset at være 24 Mile. Jylland deles i Nørre-Jylland og Sønder-Jylland. Nørre-Jylland er det egentlige Jylland; men Sønder-Jylland kaldes gemeenlig der Herrugdom Slesvig.

Vi betragte nu hver Deel i Særdeleshed.

I. Nørre-Jylland.

Nørre-Jylland, som gemeenlig kaldes kun Jylland, er omgivet paa de tre Sider med den aabne Søe, nemlig med Kattegat og Nordsøen eller Vesterhavet; men paa den fjerde Side er Jylland landfast med Hertugdømmet Slesvig, hvorfra Jylland skilles ved Kolding-Aae og Skodborg-Aae. Jylland ligger paa Globus under den 55 Grad 20 Minuter, og 57 Grad 12 Minuter Latitud. og imellem den 23 Grad 55 Minuter og 26 Grad 45 Minuter Longitud. Jylland er af alle de Provinzer, som høre under Danmarks Krone, baade det største og meest importante Landskab. Det regnes at være i Længden fra Ribe til Skagen 38 Mile langt; men Breeden ulige fra 15 til 22 Mile breedt. Udi Havet omkring Jylland ere nogle farlige Grunde og Sandbanker, som de Seilende have vel at tage sig vare for ei at komme for nær, for ei at lide Skibbrud og strande der. Disse farlige Grunde ere bekiendte under følgende Navne: 1) det store jydske Rif i Vesterhavet; 2) der lille jydske Rif eller Rifshorn, ved Varde; 3) Bulbergs-Rif, ved Hanherred i Vendsyssel; 4) Skagens-Rif,

kaldet Skagerak, ved Skagen; 5) Lesøe-Rif, ved den Øe Lesøe; 6) Anholts-Rif, ved den Øe Anholt; 7) Nidingen, en farlig Klippe i Havet, ikke langt fra Lesøe.

Grunden og Jordsmonnet i Jylland er meget ulige; thi midt igiennem Landet, fra Ribe til Viborg og hen imod Aalborg, ere store Heeder af nogle Miles Breede, saa at Ryggen af Nørre-Jylland er Hedeland, bevoxet med Lyng, og saare liden Græsning eller Enge. Af disse Heeder ere nogle i Kong Friderik den Femtes Tid optagne til Bebyggelse. Derimod fra Kolding omkring Fridericia, Veile, Stiernholms, Horsens, Skanderborg-Amt, langs ned til Aarhus, Kalløe, Amt, Randers og Mariager ere de ypperligste frugtbare Egne, hvorfra alle Slags Kornvahre aarlig udskibes til Norge, Sverrig, Holland og Engeland; ja ogsaa anseelige Pengesummer komme aarlig ind i Landet for solgte Staldstude, Heste og Sviin, saa at man med Rette kan kalde Jylland et Fleske- og Rugbrød-Land. Paa den vestlige Side af Landet fra Ribe til Lemvig falder skiønne Marskenge. Paa adskillige Steder ved Vesterhavet, særdeles i Thyeland og ned ad mod Søekanten, har Sandflugten tilføiet Landet ubodelig Skade; thi Sandet har oversvømmet Agre og Enge, tilstoppet de løbende Vande, opfyldt Søer og Kilder, og ødelagt Byer og Kirker, saa og truet med større Ødelæggelse; dog er Sandflugten nogenledes standset, ved at besaae samme med Marregræs, ligesom paa den flyvende Sand i Siælland.

Ved Strandbredderne ved Vesterhavet opsankes Bernsteen eller Rav. Man finder Kalkbierge eller Liimsteensgruber ved Dagberg og Mønsted i Halds-Amt, to Mile fra Alheeden, og ved Mariagerkanten, hvor Kalkstenen brændes og ere anlagte store Kalkbrænderier; og bruger man Lyng til Kalkovnene af Mangel paa anden Brændsel. Paa Vesterkanten af Jylland ere Skovene borte lige til Sallingland, hvor endnu findes nogen Skov. Ligesaa fattes Skov i Thye og paa Mors, saa og i en Deel af Vendsyssel, men nogle Steder i Vendsyssel ere endnu skiønne Skove. Derimod paa Østerkanten af Jylland fra Kolding, Fridericia, Veile, Horsens, Skanderborg, Aarhus, Randers og Mariager, ere ypperlige tykke Skove af Eeg, Bøg, Elle, og andre Slags Træer.

Af Fiorde er Liimfiorden den største og vigtigste i Jylland, ja vel med al Rette kan siges at være den største og beste Fiord i hele Europa; thi Liimfiorden er 20 Mile lang, og gaaer ind i Jylland fra Kattegat paa den østre Side af Hals-Skandse imellem Vendsyssel og Himmersyssel, langt op i Viborg- og Riber-Stifter, stødende med den venstre Green næsten op imod Viborg, og med den høire Green lige til den smalle landhage ved Harboeøre langs med Vesterhavet; hvilken Landhage eller Isthmus gjør Thy og Vendsyssel landfast til Harsyssel og de andre jydskke Provinzer, eller øvrige Stifter. I Begyndelsen ved Hals er Liimfiorden ikkun en halv Miil breed, men siden udbreder den sig saaledes, at der findes i Liimfiorden den store Øe Mors eller Morsøe, dernæst en Deel mindre Øer, nemlig Egholm, Giøl, Øland, Livøe, Fuurland, Rotholm, Vennøe, Jegindøe eller Jegenøe. Her i Liimfiorden er skøn Seilads, thi man seiler til og fra sex Kiøbstæder med store og smaa Skibe; men Løgstør høie Grunde hindrer meget de Søefarende, at ikke store Skibe kan komme derover. Dernæst er Liimfiorden overmaade fiskerig paa Sild, Aal, Helt, Smelt, Giedder, Aborrer etc. i den allerstørste Overflødighed.

De Fiorde, Viige og Skibshavne paa den østre Side af Jylland, hvori er Seilads, ere disse: Kolding-Fiord; Veile-Fiord; Horsens-Fiord; Æbeltoft-Viig; Helgenæs-Viig; Kalløe-Viig; Randers-Fiord; Mariager-Fiord; Hobroe-Fiord.

De Fiorde, Viige og Havne paa den vestlige Side af Jylland, hvori er Seilads, ere disse: Riber-Fiord; Varde-Fiord; Ringkiøbings- eller Stavning-Fiord, som har sit Indløb ved Nyeminde-Gab; Nisum-Fiord, som løber ind ved Thorsminde Hiettinge-Havn eller Graadyb; Listev-Dyb; Rygaardstrands-Fiord.

Følgende Sunde eller Færgesteder, hvor man sætttes over Fiordene fra en Landside over til en anden, ere bekjendte: Aalborg-Sund eller Sundbye-Færg; Agger-Sund; Fægge-Sund; Had Sund; Hiarnøe-Sund; Hvalp-Sund; Kolling-Sund; Ørre Sund; Salling-Sund; Sebber-Sund; Stensballe-Sund; Vil Sund; Virk-Sund, etc. hvilke ligge deels i Liimfiorden, deels andre Steder.

Af Aaer og Strømme ere adskillige i Jylland at merke, nemlig: 1) Guden-Aae, som er den fornemste; thi den har sit Udløb fra de ferske Søer i Skanderborg-Amt, forbi Silkeborg og Skanderborg lige ned til den Kiøbstæd Randers, hvor den er seilbar for Kiøbmands Skibe, og der faaer Navn af Randers-Fiord; hvorpaa bemeldte Guden-Aae falder tre Mile derfra igiennem Fiorden ud i Kattegat. 2) Skodborg-Aae, som ogsaa kaldes Kongeaaen, gjør Grændseskiellet imellem Nørre-Jylland og Sønder-Jylland, eller Hertugdømmet Slesvig. 3) Diurs-Aae eller Dyrs-Aae, gjør Grændseskiel imellem Nørre-Herred og Sønder-Herred i Kalløe-Amt, og løber ud i Havet ved Grinaae. Samme Aae har i fordum Tid været seilbar, og i Historien bekiendt af adskillige Søeslage, som der har staaet imellem de Danske og Norske. 4) Skive-Aae, er seilbar for smaa Skibe, og ved Kiøbstæden Skive falder ud i Liimfiorden. Denne Skiveaae kommer fra Karup i Lysgaard-Herred ved Alheden, hvor den kaldes Karup-Aae, og skiller Aarhusstift fra Viborgstift. 5) Skiern-Aae, som ogsaa kaldes Lønborg-Aae, er i sin Munding næsten en halv Miil breed, men har lave Vande, og falder ud i Vesterhavet ved Lundenæs. 6) Nips-Aae eller Nebs-Aae ved Ribe, har tilforn været seilbar, men er det nu ei længer for store Skibe, formedelst Forstoppelse af Sand. 7) Varde-Aae ved Kiøbstæden Varde, har ligeledes tilforn været dybere og beqvemmere til Seilads, men nu ei, formedelst indflydende Strandsand, som gjør den useilbar. Med 8) Holstebro-Aae, som i fordum Tid har ogsaa været seilbar, har det nu selv samme Beskaffenhed. 9) Snerum-Aae, er saa dyb i Udløbet ved Darum og Tierborg, at den dog endnu kan tage imod maadelige Fartøier; samme Snerum-Aae ligger i Skads-Herred i Riberstift. 10) Kolding-Aae eller Truts-Aae, løber i Kolding-Fiord, 11) Veile-Aae løber ud i Veile-Fiord. Nogle meene, at de to største Floder eller Aaer, nemlig Guden-Aae og Skiern-Aae, kunde ved en gravet Kanal forenes sammen, saa at der kunde blive Seilads tværs igiennem Jylland fra Østerhavet eller Kattegattet til Vesterhavet, til Fordeel for Handelen og Indvaanerne.

Af fiskerige ferske Søer ere især at merke: den store Fiil-Søe, beliggende i Riberstift ei langt fra Varde, holder 5 til 6 Mile i sin

Omkreds. Viborg-Søe; Hald-Søe; Sunds-Søe; Lange-Søe; Ans-Søe; Lille-Søe; Juel-Søe; Knus-Søe; Mos-Søe; Hampen-Søe; Skanderborg-Søe etc.. Af Bekke, som, have sit Af- og Tilløb til de ferske Søer, ere her, mangfoldige, baade store og smaa, men den betydeligste er Tirsbek, fordi den driver adskillige Værker. Overalt i Jylland findes skiønne Kilder, endogsaa paa de store Heeder, hvor man har gravet Brønde.

Jylland haver den største Overflødighed saavel paa Søe- og Hav-Fisk, som ogsaa af Fiske i ferske Vande, Søer, Aaer og Damme af alle Slags Fisk, man vil opregne. Men de betydeligste Fiskerier ere trende, nemlig: Laxefiskerie, Aalfiskerie og Sildfiskerie; men af de øvrige Sorter Fisk, som skal være i Tallet 72, ere disse de almindeligste, nemlig: Ørreder, Giedder, Brasen, Makrel, Aborrer, Skaller, Helt, Smelt, Horker, Suder, Flyndre, Rokker, Langer, Koller, Kabliau, Torsk, Hummer, Kræbs, Krabber, Taskekrabber, Reger, etc. Ligeledes Karper og Karudser. Paa nogle af Sandgrundene ved Nørre-Jyllands vestlige Side findes Østers; ligeledes ved Jyllands østlige Side ved Amromøe. Dog siges de fladstrandske Østers at være de allerstørste, men dog tillige gode af Smag.

Man finder i Jylland, ligesom i de andre danske Provinzer, af stort Vildt, baade Hiorte, Hinder og Raadyr. Nogle faa Vildsviin findes hist og her; men Harer og Ræve i største Mængde. Ulve findes nu meget sielden i Heederne, da de næsten ere ødelagte. Man finder her Grævinger eller Brokke, Oddere, Ilere, Væseler eller Leekatte, Egerne, af hvilke findes sorte i Vendsyssel. Af Fuglevildt forefalder Agerhøns, Brokfugle, Pommeranzfugle, Bekkesiner, Snepper, Kramsfugle, adskillige Slags Trækfugle, Vildgies, Vildænder: men især paa Heederne skydes de skiønne Uhrhøns eller Orrer, og Uhrhaner, som ere særdeles lække i Smagen.

De jyske Øxne eller Stude holdes for at overgaae alle andre Provinzers Stude, fordi Kiødet i Saftighed og Traadens Fiinhed skal have et besynderligt Fortrin, til at giennemtrænges af Saltet. Af den Aarsag er den stærke Opdræt eller Tillæg af Stude i Jylland, hvilke, naar de paa store Herregaarde ere opstaldede og fedede, sælges til de

holsteenske, hollandske og brabantiske Øxenhandlere, indbringe baade Kongen i sin Told, og vedkommende Sælgere anseelige Summer Penge i Landet; thi man har tilforn drevet et hundrede tusinde Stykker Øxen ud af Landet, især til Holsteen og der feedes i Marsklandene, da samme jydske Oxekiød føres tilbage ind i Danmark, under Navn af Hamborgerkiød. Staldrettighed til at opstalde Stude er eet af de Privilegier, som de store jydske Herregaarde have, da nogle af dem kan stalde 200 Stude og derover; men andre et mindre Antal. De Herregaarde, som ingen Frihed have til at stalde, kaldes i den Henseende ikkun Fødegaarde, da de i nogle Aar føde de unge Stude, som siden opstaldes paa de saa kaldede Staldgaarde. Af slige Staldstude drives ogsaa aarlig nogle tusinde over til Slagterne i Kiøbenhavn. Man har ogsaa paa Herregaardene Hollænderier, til at forsyne Kiøbstæderne med got Smør.

De jydske Heste ere meget berømte udenlands, thi de overgaae alle europæiske Heste i Størrelse, smuk Skabning og Styrke, saa at Hestehandelen, naar den har været i Priis, har ligeledes indbragt anseelige Penge i Landet. De beste Heste falde i Thye, Vendsyssel, Salling og Harsyssel. Af disse Heste udgaaer aarlig et stort og betydeligt Antal til fremmede Lande, foruden de, som komme til de andre danske Provinzer.

En Mængde Sviin tillægges i Vendsyssel, hvoraf et Sviin af halvandet Aars Alder, vel feedt, veier 6 til 8 Lispund Flesk; men en stor Deel magre Sviin udføres aarlig til Holsteen og Hamborg. Paa Vesterkanten i Jylland haves nogle store og langagtige Sviin, som i to Aars Alder kan Veie 14 til 18 Lispund Flesk; men man holder ei Flesket deraf saa got som af de mindre.

Den jydske Rug, især fra de rette Rugegne, overgaaer andre Provinzers Rug, thi den er renere og større i Kiærnen; saa at en Tønde af den beste jydske Rug veier meget mere end en Tønde siællands Rug, og giver hvidere Brød. Af Rug udskebnes 50 tusinde Tønder aarlig til Norge, foruden en god Deel Rugmeel, som er malet og sendes til Kiøbenhavn og andensteds at sælges.

Af uldne Strømper, som bindes i Hamrum-Herred og nogle andre Egne, saa og af Nattrøier, Huer, Vanter etc.. forfærdiges aarlig for 16 til 20 tusinde Rigsdaler. Af disse Vahre udsendes en stor Deel til de jydske Hosekræmmere i Kiøbenhavn, men langt større Qvantitæt udsendes aarlig til Holland, Polen, Pommern og andensteds.

Ligeledes er Træskoemageriet i Jylland ei heller af ringe Betydenhed; thi af jydske Træskoe udføres en stor Deel viidt og bredt omkring, Hele Skibsladninger til andre Provinzer og Stæder.

Men af det jydske Leerkararbeide, som kaldes sorte Jydepotter, nemlig sorte Gryder, Potter, Pander, Skaaler, etc. udføres en ubeskrivelig Mængde, ikke allene til Kiøbenhavn og indenrigske Provinzer, men især til Tydskland, Holland og Østersøen, især til Lifland, da man holder det Slags Kar for de beste, til at kaage alle Slags Mad udi.

Af Fedevahre gaaer mange Skibsladninger ud fra Jyllands Kiøbstæder, saasom Smør, Ost, hvoraf Thybo-Ost bær Prisen, Tælle, saltet Kiød, røget og saltet Flesk, men i Særdeleshed sendes nogle tusinde Tønder salted Aal til østersøiske Stæder; ligeledes Spegesild, vindtørre og røgede Sild, Lax, Flyndre, saltet Torsk, Kabliau. Dernæst udføres andre jydske Produkter, saasom Svinebørster, Koe- og Hestehuder, Kalve-, Faare-, Lamme- og Hareskind, Randers Handsker, Sengefiere, Pennefiere. hvilket sidste Slags sendes præparerte tilbage til Danmark, under Navn af hollandske Pennefiere.

Jylland har i de ældgamle Tider været inddeelt i ni Sysseler, hvis Navne have været disse: 1) Almindsyssel; 2) Jellingsyssel; 3) Ommersyssel; 4) Aaboesyssel; 5) Lovsyssel; 6) Harsyssel; 7) Sallingsyssel; 8) Himmersyssel; 9) Vendsyssel, Men denne Inddeeling er nu ei længere i Brug, da Jylland er nu ordentlig inddeelt efter sine Stifter.

Jyllands Hoved-Inddeling er udi fire Stifter eller Stiftsamtmandskaber, hvilke bære Navn efter de fire Hovedstæder i Jylland, nemlig: 1) Aalborgstift, som fordum kaldtes Børglumstift eller Vendelboestift; 2) Riberstift; 3) Viborgstift; 4) Aarhusstift.

Hvert Stift har i det Verdslige sin Stiftsbefalingsmand, som ogsaa kaldes Stiftamtmand; og i det Geistlige sin Superintendent eller Biskop. Hvert Stift er indeelt i visse Amter, af hvilke et hvert Amt har en Amtmand, som skal see Lovene efterlevede paa Landet; og en Amtsforvalter, som oppebærer de kongelige Indtægter. To eller flere Amter ere ofte samlede under een Amtmand og een kongelig Amtstue. Kiøbstæderne udi hvert Stift staae under Stiftsbefalingsmanden. Hver Kiøbstæd har sin Magistrat; deriblant har de to Kiøbstæder Ribe og Fridericia, hver sin Præsident, men de andre Kiøbstæder have Borgemester og Raadmænd, eller og allene en Byefoged, ligesom de ere store til.

Vi ville nu noget nøiere anføre hvert Stiftes verdslige og geistlige Jurisdiktion i Jylland.

I. Aalborgstifts verdslige Jurisdiktion er denne:

Aalborgstift har syv Amter, og deri ligger tyve Herreder.

Stiftamtmanden har under sig disse syv Kiøbstæder, nemlig: 1) Aalborg; 2) Nibe; 3) Hiøring; 4) Sæbye; 5) Skagen; 6) Thisted; 7) Nyekiøbing paa Mors.

1) **Aalborghuusamt** bestaaer af sex Herreder, som udgiøre Himmersyssel, nemlig: 1) Aarsherred; 2) Hindstedherred; 3) Sletherred; 4) Hellumherred; 5) Hornumherred; 6) Fleskumherred.

2) **Børglumamt.**

3) **Seglstrupamt.**

4) **Aastrupamt.**

Disse tre Amter udgiøre den Provinz Vendsyssel, og de høre alle Tre under een Amtmand og een Amtstue, som holdes i Aalborg; thi Stiftamtmanden i Aalborg er tillige Amtmand over alle disse fire Amter. Til de tre sidstanførte Amter henhøre disse 8 Herreder, nemlig: 1) Hornsherred; 2) Vennebergherred; 3) Børglumherred; 4) Jerslevherred; 5) Hvitboherred; 6) Kiærherred; 7) Østerhanherred; 8) Vesterhanherred.

5) **Ørumamt** bestaaer af Hillerslevherred og Hundborgherred.

6) **Vesterviigamt** bestaaer af Hassingherred og Refsherred; disse to Amter eller fire Herreder udgiøre Thyeland.

7) **Dueholmsamt** bestaaer af to Herreder, som udgiør Morsøe eller Morsland, nemlig Sønderherred og Nørreherred.

Disse tre Amter have em Amtmand fælles, og Amtsstuen holdes i Thisted.

Aalborgstifts geistlige Jurisdiktion er denne:

Aalborgstifts Bispedom er stiftet af Kong Svend Æstridsen, og blev i forud Tid kaldet Børglum- eller Vendelboestift, fordi de katholske Biskopper residerede paa Børglumkloster; siden blev Bispesædet forflyttet til Kiøbstæden Hiørring, og der fra af Kong Kristian den Tredie til Aalborg, og kaldes derfor nu Aalborgstift.

Det indbefatter Geistligheden i Kiøbstæderne og Herrederne.

2) Kiøbstæderne ere sex, nemlig: 1) Aalborg; 2) Sæbye; 3) Hiørring; 4) Skagen; 5) Thisted; 6) Nyekiøbing.

b) Herrederne ere fiorten, nemlig: 1) Hornsherred; 2) Vennebergherred; 3) Børglumherred; 4) Jerslevherred; 5) Hvitboeherred; 6) Kiærherred; 7) Østerhanherred; 8) Vesterhanherred; 9) Hillerslevherred; 10) Hundborgherred; 11) Hassingherred; 12) Refsherred; 13) Sønderherred; 14) Nørreherred.

II) **Riberstifts verdslige Jurisdiktion** er denne:

Riberstift har fire Amter, og deri 24 Herreder, og noget af Høiers- eller Høversherred.

Stiftamtmaaden har under sig disse otte Kiøbstæder, nemlig: 1) Ribe; 2) Fridericia; 3) Kolding; 4) Veile; 5) Varde; 6) Ringkiøbing; 7) Holstebro; 8) Lemvig. Stiftamtmanden er tillige Amtmand over

1) **Riberhuusamt**, som bestaaer a) af fire Herreder i Nørrejyland, nemlig: 1) Giørdingherred; 2) Skadsherred; 3) Maltherred; 4) Vesterherred: og b) noget i Sønderjylland, nemlig: 5) Løherred; 6) Møgeltønderherred; og 7) af Høversherred, Æmmerlevsogn. Amtstuen er i Ribe.

2) **Lundenæsamt** bestaaer af fem Herreder, som ere: 1) Østerherred; 2) Nørreherred; 3) Bøvlingherred; 4) Hamrumherred; 5) Hiermherred.

3) **Bøvlingamt** bestaaer af fem Herreder, hvilke ere: 1) Gindingherred; 2) Vandfuldherred; 3) Skodborgherred; 4) Ulborgherred; 5) Hindherred. Disse to Amter ligger under een Amtmand, og Amtstuen er i Ringkiøbing.

4) **Koldinghuusamt** bestaaer af disse otte Herreder: 1) Anstherred; 2) Bruskerred; 3) Ælboerred; 4) Holmansherred; 5) Jerslevherred; 6) Slagsherred; 7) Nørvangsherred; 8) Tørrildherred. Dette Amt har sin egen Amtmand, og Amtstuen er i Kolding.

Den geistlige Jurisdiktion i Riberstift er denne:

Riberstifts Biskopdom indbefatter Geistligheden i Kiøbstædeme og Herrederne.

a) Kiøbstæderne ere otte, nemlig: 1) Ribe; 2) Fridericia; 3) Kolding; 4) Veile; 5) Varde; 6) Ringkiøbing; 7) Holstebro; 8) Lemvig.

b) Herrederne ere 29, af hvilke de syv Herreder ere i Sønderjylland eller det Slesvigske, nemlig: 1) Løherred; 2) Møgeltønderherred; 3) Høvers- eller Høiersherred; 4) Hvidingherred; 5) Frøsherred; 6) Kalslundherred; 7) Nørrangstrupherred; og de øvrige 22 Herreder ligge i Nørrejylland, nemlig 8) Giørdingherred; 9) Skadsherred; 10) Maltherred; 11) Vesterherred; 12) Østerherred; 13) Nørreherred; 14) Bøvlingherred; 15) Hamrumherred; 16) Hiermherred; 17) Gierdingherred; 18) Vandfuldherred; 19) Skodborgherred; 20) Ulborgherred; 21) Hindherred; 22) Anstherred; 23) Bruskerred; 24) Holmansherred; 25) Ælboerred; 26) Jerslevherred; 27) Slagsherred; 28) Nørvangsherred; 29) Tørrildherred.

III. Viborgstifts verdslige Jurisdiktion er denne:

Viborgstift har to Amter, og deri otte Herreder. Stiftamtmanden har under sig disse tre Kiøbstæder, nemlig: 1) Viborg; 2) Skive; 3) Hobroe. Han er tillige Amtmand over Haldsamt.

1) **Haldsamt** bestaaer af disse fire Herreder: 1) Nørtingherred; 2) Fiendsherred; 3) Rindsherred; 4) Medelsomherred.

2) **Skivehuusamt** har sin egen Amtmand, og bestaaer af fire Herreder, som ere: 1) Hindborgherred; 2) Rødingherred; 3) Nørreherred; 4) Harreherred. Dette Amt udgjør Sallingland. Amtstuen for begge Amterne holdes i Skive.

Den **geistlige Jurisdiktion for Viborgstift** er denne:

Viborgstifts Biskopdom indbefatter Geistligheden i Kiøbstæderne og Herrederne.

a) Kiøbstæderne ere disse tre: 1) Viborg; 2) Skive; 3) Nibe.

b) Herrederne ere sexten, nemlig: 1) Nordlyngherred. 2) Fiendsherred; 3) Rindsherred; 4) Medelsomherred; 5) Sønderlyngherred; 6) Gislumherred; 7) Hindborgherred; 8) Røddingherred; 9) Nørreherred; 10) Harreherred; 11) Aarsherred; 12) Hinstedherred; 13) Sletherred; 14) Hellumherred; 15) Hornumherred; 16) Fleskumherred.

IV. **Aarhusstifts verdslige Jurisdiktion** er denne:

Aarhusstift har otte Amter, og deri 30 Herreder.

Stiftamtmanden har disse syv Kiøbstæder, nemlig: 1) Aarhus; 2) Randers; 3) Horsens, 4) Grinaae; 5) Æbeltoft; 6) Mariager; 7) Skanderborg. Stiftamtmanden er tillige Amtmand over disse to følgende Amter, hvis Amtsstue holdes i Aarhus.

1) **Haureballegaardsamt** bestaaer af tre Herreder, som ere: 1) Haslevherred; 2) Ningherred; 3) Vesterlisbjergherred.

2) **Stiernholmsamt** har tre Herreder, nemlig: 1) Nimherred; 2) Hattingherred; 3) Biergeherred.

3) **Skanderborgamt** har 1) Hiemslevherred; 2) Framlevherred; 3) Voorherred; 4) Sabroherred; 5) Tørstingherred; 6) af Giernherred fem Sogne, thi de øvrige ni Sogne høre til Silkeborgamt.

4) **Aakieramt** bestaaer allene af Hadsherred. Disse to Amter høre under een Amtmand, og Amtstuen er i Skanderborg.

5) **Dronningborgamt** har syv Herreder, nemlig: 1) Støvringherred; 2) Galtenherred; 3) Gierlevherred; 4) Hovlbiergherred; 5) Nørrehaldherred; 6) Rougsædherred; og 7) Sønderlyngderred.

6) **Silkeborgamt** har 1) Lysgaardherred; 2) Hidsherred; 3) Vradsherred; og 4) af Giernherred 9 Sogne, thi de øvrige 5 Sogne høre til Skanderborgamt.

7) **Mariageramt** bestaaer af 1) Onsildherred og 2) Gislumherred. Disse tre Amter har en Amtmand fælles, og Amtsstuen holdes i Randers.

8) **Kalløeamt** har fem Herreder, nemlig: 1) Østerlisbjergherred; 2) Sønderherred; 3) Nørreherred; 4) Mølsherred; 5) Sønderhaldherred.

Dette Amt har vel sin egen Amtmand, men hører dog under Amtstuen i Aarhus.

Den **geistlige Jurisdiktion i Aarhusstift** er denne: Aarhusstifts Biskopdom indbefatter Geistligheden i Kiøbstæderne og Herrederne.

a) Kiøbstæderne ere otte, nemlig: 1) Aarhus; 2) Randers; 3) Horsens; 4) Skanderborg; 5) Hobroe; 6) Mariager, 7) Æbeltoft; 8) Grinaae.

b) Herrederne ere 29, nemlig: 1) Haslevherred; 2) Ningherred; 3) Vesterlisbiergherred; 4) Nimherred; 5) Hattingherred; 6) Biergeherred; 7) Hiemslevherred; 8) Framlevherred; 9) Voorherred; 10) Sabroherred; 11) Tyrstingherred; 12) Giernherred; 13) Hadsherred; 14) Støvringherred; 15) Galtenherred; 16) Gierlevherred; 17) Hovlbiergherred; 18) Nørrehaldherred; 19) Rougsædherred; 20) Lysgaardherred; 21) Hidsherred; 22) Vradsherred; 23) Onsildherred; 24) Østerlisbiergherred; 25) Sønderherred; 26) Nørreherred; 27) Molsherred; 28) Sønderhaldherred; 29) Samsøe.

Jylland indeholder efter anførte Inddeling 4 Stifter, 21 Amter, 25 Kiøbstæder, uberegnet de smaa Flekker, nemlig Hietting, Løgstør, Hals og Fladstrand. Dernæst 81 Herreder; dog ere de af Sønder-Jylland som høre ind til Riberstift, ei indberegnete derunder. Saa og 1018 Kirkesogne. Tre Grevskaber: Frisenborg, Skeel og Skakkenborg. Fem Baronier: Ryssensteen, Lindensborg, Marselisborg, Vilhelmsborg og Høgholm. Frie og komplette Herregaarde 335, af hvilke nogle ere oprettede til Stamhuse; men mange flere ufrie og af Hartkorn ukomplette. Bøndergodset, som kontribuerende efter Matrikulen, er over 162473 Tdr. Hartkorn, foruden det frie Hartkorn ved Herregaarde og Præstegaarde, som er 27754 Tdr., nemlig 24412 Tdr. Ager og Eng frie Hartkorn, 1347 Tdr. Mølleskyld og Skovskyld frie Hartkorn, og 1251 Tdr. Tiender frie Hartkorn; hvilket ved Landmaalingens Tid Aar 1683 er befundet, da den nye Matrikel blev anlagt. Vi beskrive nu hvert Stift i Særdeleshed.

Kilde: Nicolay Jonge,

Kongeriget Danmarks chorografiske Beskrivelse.

Kiøbenhavn 1777

Johan Rudolph Thieles Bogtrykkerie og paa hans Forlag, boende i store Helliggieststrædet No. 150

Side 387 – 398.